

Bron: Islamitische
Opvoeding in Nederland.
Rasid Bal. Tijdschrift:
Acta Academica

Islamitische Opvoeding in Nederland

Rasid Bal

Inleiding

Na de jaren zestig zien wij de samenstelling van de Nederlandse samenleving sterk veranderen. Voornamelijk de arbeidsmigranten die in de Islamitische landen gerekruteerd werden hebben daar een belangrijke bijdrage geleverd. In het begin (van de zestiger en zeventiger jaren) was deze migratie een tijdelijk verblijf, althans zo was het bedoeld. Dit is echter niet uitgekomen. Het verblijf van deze migranten is permanent geworden. De samenleving is hierdoor niet alleen multi-etnisch, maar ook multireligieus geworden. Volgens de gegevens van het CBS wonen meer dan een half miljoen moslims in Nederland. Ruim 60% van deze moslims zijn jonger dan 20 jaar en er is sprake van een concentratie van hen in de vier grote steden. Op die manier zijn de Islam en moslims een niet weg te denken onderdeel van Nederland geworden.

Ondanks de interne tegenstellingen vormen de moslims een gemeenschap in Nederland. Deze Islamitische gemeenschap heeft sociaal maatschappelijke problemen die betrekking hebben op hun integratieproces (werkloosheid, onderwijs, huisvesting). Daarnaast is het zo dat zij ook interne problemen hebben die samenhangen met de nieuwe situatie van Nederland t.o.v. het land van herkomst. Opvoeding van de jonge generatie moslims is de belangrijkste daarvan. Het is niet gemakkelijk om te stellen dat het volwassen-worden van deze moslims zonder problemen verloopt. Integendeel. Een aantal signalen geeft aan dat er sprake is van een 'mislukking'. Wij horen regelmatig dat de eerste generatie moslims (opvoeders) hun eigen kinderen niet kunnen 'herkennen'.

Het is beslist niet zo dat dit onderwerp volledig is onderzocht. De onderzoeken die tot zover gedaan zijn, zijn in de meeste gevallen inventariserend en zij worden georganiseerd vanuit de Nederlandse onderzoeksinstituten. Een verklarende beschouwing of onderzoek is eveneens belangrijk, vooral vanuit de gemeenschap zelf. Dat laatste kan belangrijk zijn vooral als het gaat om de acceptatie van de analyse en voorstellen. In dit stuk ga ik proberen om een verklaring te zoeken voor de opvoedingsproblemen die wij al te vaak tegen komen in de Islamitische gemeenschap. Het stuk is beschouwend en gebaseerd in het bijzonder op eigen waarnemingen. Zo wil ik, vanuit mijn eigen ervaring, een bijdrage leveren om een discussie hierover te starten.

In het eerste deel van het stuk probeer ik een definitie te geven van de 'Islamitische opvoeding', onder welke omstandigheden zij is ontstaan en welke kenmerken deze opvoeding heeft. In deel twee worden de problemen van de Islamitische opvoeding in Nederland besproken in relatie tot de kenmerken van de Islamitische opvoeding. Tot slot ga ik suggesties doen als het gaat om het ontwikkelen van een nieuwe aanpak.

Definitie van Islamitische Opvoeding

Het is niet gemakkelijk om te definiëren wat wij onder 'Islamitische opvoeding' verstaan. Een aantal zekerheden hebben wij echter wel. Ten eerste gaat het om de opvoeding van moslim- kinderen en -jeugd door hun moslimouders. Deze opvoeding is ontstaan vanuit de Islam en heeft een ontwikkeling doorgemaakt na de openbaring (7e eeuw). In de Koran wordt gesproken dat de ouders de opvoeding van hun kinderen als taak hebben (hoofdstuk 66 vers 6). Hier betekent de opvoeding 'bescherming van kinderen van straf in het hiernamaals'. Verder staat in de Koran hoe de profeet Loqmàn (hoofdstuk 31, verzen 13-19) adviezen geeft aan zijn zoon waarbij hij onder andere vertelt hoe hij zich moet gedragen. De opvoedingstaak van de ouders wordt door de profeet Mohammed ook onderschreven.

Een expliciete beschrijving van de opvoeding kan in de Koran en Soenna echter niet gevonden worden. Door de Islamitische geleerden is het wel nader uitgewerkt. Zij hebben de opvoeding op verschillende manieren gedefinieerd. In relatie tot de term 'Rabb' (Heer) in de Koran wordt de opvoeding gedefinieerd als 'grootbrengen', 'volwassen maken' of 'leiden tot het juiste pad'. Eindstation van deze opvoeding is dat kinderen opgevoed worden tot moslim- volwassenen die hun leven inrichten volgens de Islam.

De Islamitische gemeenschap heeft op basis hiervan de opvoeding van haar kinderen georganiseerd. Hiervoor hebben moslims instituties opgericht zoals scholen om de toekomstige generaties op te voeden tot volwassene moslims. Verder was de familie het belangrijkste opvoedingsinstituut. Deze vorm van opvoeding heeft haar eigen stijl, doelstellingen en aanpak. Niet alleen de Islam heeft de vorm van deze opvoeding beïnvloed maar ook de etnische cultuur en de traditionele samenlevingsvorm hebben hun invloed doen gelden. Het subject van deze beschouwing is dus die opvoeding die in de loop van de Islamitische geschiedenis is ontstaan en gepraktiseerd waarbij het zwaartepunt op de stijl en aanpak ligt.

Het is namelijk zo dat de opvoeding van de eerste generatie moslims in Nederland een verlengde is van deze vorm. Deze generatie is grootgebracht volgens deze opvoeding en zij 'willen' hun kinderen ook op die manier opvoeden.

Omstandigheden

Deze islamitische opvoeding is ontstaan in de traditionele samenleving. Het is onmogelijk om te stellen dat de context geen invloed heeft gehad op de organisatie van de opvoeding. In de traditionele samenleving zijn de rollen van de mensen duidelijk en strak geregeld. De waarden en normen zijn fijnmazig, tot in details uitgewerkt. Verder is het zo dat 'veiligheid' en 'saamhorigheid' zeer belangrijk zijn. De familie kan zich in stand houden door gemeenschappelijk op te treden.

Gemeenschappelijk handelen is een vorm van overleven. Leden die uitgestoten worden hebben geen schijn van kans om te overleven. Hierdoor ontstaat de noodzaak voor 'gehoorzaamheid' en het volgen van regels. Zo wordt de gemeenschap beschermd tegen de gevaren van natuur en vijanden.

Een ander belangrijk kenmerk is dat de verhoudingen in deze samenleving niet zo snel veranderen. Het is zelfs zo dat men kan spreken van onveranderbaarheid. De organisatie van de samenleving,

zowel verticaal als horizontaal, is een constante factor geworden. De traditionele instituties (staat, familie, economie, onderwijs) zijn in wezen honderden jaren lang niet veranderd.

De familie (het gezin) is een van de meest ontwikkelde instituties in deze samenleving. Hiërarchisch staat de vader of de oudste man aan de top die belast is met bescherming en instandhouding van de familie. Hierdoor hebben de mannen relatief meer bevoegdheden. In de familie hebben de vrouwen een huishoudelijke functie waarbij zij zelden deelnemen aan de besluitvorming. Hierna komen de kinderen. De jongens horen hun vader te volgen, terwijl de meisjes opgroeien tot huisvrouwen, zoals hun moeders.

Kenmerken van de Islamitische Opvoeding

Zoals elke andere levensbeschouwelijke opvoeding geldt voor de Islamitische opvoeding ook dat zij normatief is. D.w.z. dat de doelstellingen van de opvoeding ontstaan zijn vanuit de levensbeschouwing van de Islam. Daarnaast is het zo dat de meeste waarden en normen waarbinnen de opvoeding plaats vindt afgeleid zijn van de Islam. Of zij zijn niet in strijd met de Islam. T.a.v. de doelstelling van de Islamitische opvoeding kunnen wij stellen dat het gaat om de profielschets van de moslim in de Koran en Soenna. De opvoeding moet dus ertoe leiden dat een kind opgroeit tot een moslim zoals die beschreven is in de bronnen. De onderdelen van deze profielschets vormen dus de doelstellingen van de Islamitische opvoeding.

Het is echter niet zo dat dit systematisch afgebakend is. In de bronnen wordt, op een authentieke manier, een beschrijving gemaakt van dit profiel. Verder is het zo dat het zeer moeilijk is om te stellen dat de opvoeders de opvoeding organiseren vanuit deze doelstellingen. Het gaat vanzelf. De vader en moeder willen dat hun kinderen opgroeien tot praktiserende moslims. Een systematische relatie met de opvoedingsdoelstellingen en eigen handelingen worden zelden gelegd. Naar mijn mening werd dit onderdeel van de Islamitische opvoeding als een vanzelfsprekendheid ervaren. Daarom wordt hier gesproken van traditie.

Islamitische opvoeding is ontstaan in een traditionele samenleving waarin, zoals hierboven gemeld, de rollen tot in details verdeeld zijn. De manier waarop omgegaan wordt met het kind vindt plaats in een hiërarchische structuur. In deze structuur komt alle bevoegdheid (ook de verantwoordelijkheid) toe aan de vader. Daarbij zijn 'gehoorzaamheid' en 'regels' twee belangrijke aspecten. De vader verwacht dat het kind 'luistert' en doet wat hij zegt. Aan de kinderen worden waarden en normen bijgebracht met gehoorzaamheid. Zo is deze Islamitische opvoeding ook autoritair. Er is namelijk geen behoefte aan een inhoudelijke uitleg door de opvoeder. Het kind luistert en houdt zich aan de regels.

Een ander kenmerk van deze opvoeding is dat de nadruk ligt op de 'uiterlijkheden' en het 'zich houden aan de regels'. Binnen de gegeven omstandigheden is een andere nuance overbodig. Een nadruk op inhoud, waarom een bepaald gedrag gewenst is, is niet functioneel en niet nodig. Waar het om gaat is dat de kinderen het gedrag vertonen die de regels van hen vragen.

Verder is het zo dat de stijl van Islamitische opvoeding corrigerend is. De regels zijn duidelijk beschreven en kinderen horen zich te houden

aan deze regels. Wat gebeurt er als een kind zich niet houdt aan die regels? Dan grijpt het gezag (de opvoeder en meestal vader) in, door het kind te corrigeren en te wijzen op de regel: 'het mag niet', 'het is haràm' (zonde, red.). Daarbij ligt duidelijk de nadruk op 'verbieden' en 'straffen'. In deze benadering heerst ook de zwart-wit benadering. Een gedrag van het kind is of gewenst of ongewenst (in Islamitische terminologie 'fard' of 'haràm'). Ongewenst gedrag wordt eerst 'verboden' en als het kind met dat gedrag doorgaat wordt het gestraft. Er is weinig ruimte voor overtuiging en verinnerlijking van het gewenste gedrag door het kind.

Tot slot wil ik vermelden dat deze opvoeding behoorlijk effectief heeft gefunctioneerd. De Islamitische samenleving was namelijk in staat om zich zelf te reproduceren. De kinderen groeiden op tot volwassenen die zich hielden aan de Islamitische regels. Wij hoeven alleen maar te kijken naar de successen van de verschillende Islamitische maatschappijen. Maar de tijden veranderen. Wij leven niet meer in een traditionele samenleving. De moderne samenleving waarin wij leven is zeer dynamisch. Vastigheden zijn er niet. Kennis verouderd zeer snel, ook de techniek. Er zijn bijna geen tradities. Alles verandert. Ook de relaties en rollen veranderen. Onder deze omstandigheden is het zeer moeilijk om kinderen op te voeden. De Islamitische samenleving kan zich op die manier niet meer reproduceren.

Problemen van de Islamitische Opvoeding in Nederland

Hierboven is genoemd dat de Islamitische opvoeding die nu toegepast wordt door de moslim- ouders, ontstaan is in de traditionele samenleving. De eerste generatie moslims is grootgebracht volgens deze opvoeding. Vanaf de jaren zestig zijn zij naar Nederland gekomen. De tweede generatie moslims zijn vanaf de tachtiger jaren naar Nederland gekomen en zijn ook in grote mate grootgebracht volgens deze Islamitische opvoeding in het land van herkomst. Dat kunnen wij niet zeggen van de derde generatie moslims. Zij zijn in Nederland geboren en getogen. Ze zijn hier op school geweest en opgegroeid in de Nederlandse samenleving. Op school zijn zij naar de Nederlandse waarden en normen opgevoed c.q. gevormd. De kennis, het inzicht en vaardigheden die aan deze generatie moslims bijgebracht worden, zijn ontstaan vanuit deze samenleving en zijn bedoeld om ze voor te bereiden op het functioneren in deze samenleving.

Vanwege een bijzondere situatie worden deze generatie moslims opgevoed naar verschillende waarden en normen en leven in twee verschillende werelden. Thuis worden zij opgevoed volgens de traditioneel Islamitische opvoeding terwijl zij op school en in de samenleving een ander leven moeten leiden. Omdat de ontstaansachtergrond van de waarden en normen van deze werelden (samenleving en thuis) verschillend zijn komen zij niet overeen. Het is zelfs zo dat de opvoedingsdoelen van de moslims en de opvoedingsdoelen van de Nederlandse samenleving elkaar, met name in de praktijk uitsluiten. Op school worden de moslim jongeren (kinderen) opgevoed tot zelfstandige, mondige, weerbare, assertieve volwassenen. Thuis willen de ouders gehoorzame, bescheiden, respectvolle kinderen hebben.

De manier waarop thuis opgevoed wordt is te normatief en dirigerend (zwart-wit, positief-negatief). Regels krijgen de nadruk. 'Haràm', 'moet', 'mag niet' zo wordt ermee gewerkt. De Islamitische scholen krijgen hier

dagelijks mee te maken. De samenleving benadrukt juist de inhoud. De regels zijn minder belangrijk. 'Waarom' vragen is gewoon. Kinderen of jongeren willen alles uitgelegd hebben. Zij hebben overtuiging nodig. Vader heeft daar geen tijd voor of hij heeft weinig kennis om de vraag 'waarom' te beantwoorden.

Opvoeding thuis is hiërarchisch. De rollen zijn duidelijk verdeeld. 'Gehoorzaamheid' staat daar centraal. Geen 'gehoorzaamheid' betekent 'geen hiërarchie'. En dat is onbekend. Vader of moeder weten dan niet hoe zij moeten functioneren. De samenleving vraagt om zelfstandigheid, jongeren moeten voor zich zelf opkomen. Dat impliceert een ander gehoorzaamheid dan wat bij de moslimgezinnen bekend is. Dit is onder andere waarom het vaak misgaat.

Verder is het zo dat opvoeding een communicatiemedium nodig heeft. Zonder communicatie is er geen opvoeding mogelijk. Tussen de derde generatie en hun ouders of grootouders is er geen communicatie meer mogelijk via taal. De derde generatie gebruikt het Nederlands. Zij beheersen de thuistaal of zeer gering of het niveau daarvan is te laag voor opvoeding. Met het nieuwe OALT beleid is dit probleem verergerd. De overheid is op die manier bezig om de opvoeding thuis te laten beëindigen. Wie gaat de kinderen en jeugd dan opvoeden, waarden en normen bijbrengen? De overheid? Ik vrees dat de overheid zelf bezig is om maatschappelijk onrust te zaaien.

Als gevolg van deze situatie zien wij veel problemen ontstaan. Ten eerste zien wij vaak dat gezinsleden niet met elkaar kunnen opschieten. Zij kunnen elkaar niet begrijpen. Op den duur, zodra de kinderen groot zijn geworden, loopt dit uit op een confrontatie. Hierdoor ontstaat dan een situatie waarin geen basis meer is voor thuisopvoeding. Waarden en normen van de thuis- cultuur kunnen dan niet meer overgebracht worden.

De conflictsituatie thuis en het niet kunnen omgaan van de maatschappij met dergelijke problemen werkt dan ook als een belemmering voor de emancipatie van het kind. Het komt aldus vaak voor dat deze groep kinderen en jongeren stranden en afhaken in het onderwijs. Het zou uiteraard onjuist zijn om de problematiek van de moslimkinderen en -jongeren volledig terug te voeren op de thuissituatie. Er zijn ook heel wat andere factoren. Deze zijn onder andere:

- persoonlijke kenmerken,
- de schoolsituatie die daarop niet is voorbereid,
- vooroordelen in de maatschappij,
- economische mogelijkheden van het gezin,
- discriminatie van de maatschappij.

Nadruk wordt gelegd op de kant van de Islamitische gemeenschap omdat het langzamerhand tijd wordt dat de Islamitische gemeenschap ook meedoet aan de aanpak van dit onderwerp. Uitgangspunt daarbij is dat ze een belangrijke bijdrage kunnen leveren.

Een Nieuwe Benadering voor Islamitische Opvoeding Contexten van Opvoeding

Boven is genoemd dat de traditioneel Islamitische opvoeding ontstaan is in een bepaalde samenleving. De kenmerken daarvan zijn:

- normatief,

- corrigerend,
- hiërarchisch-autoritair,
- nadruk ligt op de uiterlijkheden,

Deze manier van opvoeden kunnen wij 'normatief-corrigerende opvoeding' noemen.

In de Nederlandse situatie is er sprake van een andere relatie en behoefte aan andere soorten vaardigheden en kenmerken. Zo bestaan de hiërarchische verhoudingen niet meer of komen steeds minder voor. Nadruk wordt gelegd op 'deskundigheid' en niet op de posities. De maatschappij belooft mondige en zelfstandige mensen die initiatieven kunnen nemen. Het bedrijfsleven rekent af met mensen die afwachtend zijn. Mensen die bescheiden en gehoorzaam zijn worden weg gefilterd. Daarnaast is het zo dat de maatschappij democratisch functioneert, waarbij verschillende levensbeschouwingen hun invloed alleen maar doen gelden via individuen. Er is zeer weinig ruimte meer voor collectieve referentiekaders, met name vanuit een religie. Een argumentatie zoals 'volgens de Islam moet ik...' komt zeer 'zielig' over. Iemand die op die manier zijn standpunten onderbouwt wordt gezien als iemand die nog niet zelfstandig is.

De veranderingen in de maatschappij doen hun invloed gelden op het gezin; andersom ook. De autoritaire relatie van ouders met hun kinderen is net zo goed aan het verdwijnen. In de literatuur wordt, wat dit aspect betreft, gesproken over 'onderhandelingshuishoudens'. De ouders gaan als het ware met hun kinderen onderhandelen om bepaalde wensen van hen geaccepteerd te krijgen. Zo is de positie van vader en moeder in het gezin anders geworden. Vader is nu niet meer gezagsdrager. Besluiten die betrekking hebben op het gezin worden samen en in overleg genomen. In deze situatie komt nadruk te liggen op kennis en inzicht. Gezinsleden die met de beste argumenten komen 'bepalen' het besluit. Deze manier van functioneren van het gezin bereidt de kinderen voor op de volwassenenwereld. Op die manier is de aansluiting compleet.

Kenmerken van de (nieuwe) Islamitische Opvoeding

De vraag is nu wat de invloed van deze nieuwe situatie zou moeten zijn op de Islamitische opvoeding. Hoe moeten wij de situatie interpreteren om te komen tot een nieuw opvoedingsconcept? Welke onderdelen van de traditioneel-Islamitische opvoeding zijn blijvend? Hieronder probeer ik (gezien de beperkte ruimte) een beknopt antwoord op deze vragen te geven.

In de nieuwe situatie zouden de kenmerken van de Islamitische opvoeding als volgt moeten zijn:

- normatief,
- procesmatig,
- nadruk ligt op inhoud,
- democratisch.

Deze manier van opvoeden zou een 'normatief-procesgerichte opvoeding' genoemd kunnen worden. Deze opvoeding is Islamitisch omdat een belangrijk deel van de opvoedings-doelstellingen vanuit de Islam is ontstaan. Daarin is opgenomen wat het profiel van een moslim in Nederland is. In dit profiel worden drie soorten relaties onderscheiden:

- God-moslim relatie
- Moslim-medemens relatie,

· Moslim-natuur relatie.

Daarnaast zijn er ook doelstellingen die betrekking hebben op de Nederlandse situatie. T.a.v. deze doelstellingen kan ik kort zijn. Zij worden als het ware 'opgelegd'. Niemand kan daar wat aan doen. Deze zijn o.a. zelfstandigheid, mondigheid, weerbaarheid, assertiviteit. Een ideale moslim (het eindstadium van de opvoeding) is dus iemand die deze kenmerken optimaal kan combineren met zijn moslim-zijn. De opvoeding moet dus erop gericht zijn kinderen op te voeden tot dit moslim-type.

Het procesgerichte deel van dit concept is dan onder andere afkomstig vanuit de Nederlandse ervaring met name m.b.t. de opvoedingstijl en aanpak. Maar in de Islam is ook een en ander hierover terug te vinden. Ten eerste zijn de kinderen geen volwassenen en zij zijn niet verantwoordelijk voor hun gedrag. Zij moeten dus eerst volwassenen worden. Dit is namelijk een vereiste om iemand te kunnen sanctioneren. Volgens de Koran en traditie van de profeet verloopt het 'groot worden' geleidelijk en procesmatig. Het heeft dus in principe geen zin om een kind dat nog niet aansprakelijk is op zijn gedrag te sanctioneren. 'Straffen' wordt toegepast als het functioneel is: intentioneel straffen.

Dit uitgangspunt heeft gevolgen met name voor de manier waarop de opvoeders moeten omgaan met waarden en normen. Die waarden en normen worden in deze benadering als streefpunten gezien. Het kind is dan op weg om ze te verinnerlijken waarbij de opvoeder een procesbegeleider en ondersteuner is. Dit proces gaat door totdat het kind uit zichzelf de waarden en normen toepast.

T.a.v. de stijl van opvoeding wil ik stellen dat er een nadruk moet liggen op de inhoud en achtergrond van de opvoedingsdoelstellingen. Dat wil zeggen dat de opvoeder niet meer vertelt 'wat' het kind moet doen. Maar in plaats daarvan zegt de opvoeder 'waarom' het kind iets moet doen. In deze benadering gaat de opvoeder het kind 'overtuigen' en niet laten 'gehoorzamen'. De consequentie hiervan is dat de opvoeder zich, inhoudelijk, goed moet voorbereiden. Het gezag van de opvoeder ontstaat in principe vanuit zijn kennis en kunde. Wil een moslimvader zijn kinderen Islamitische regels bijbrengen dan moet hij ze kunnen overtuigen met name door te vertellen waarom de Islam deze regels heeft voorgeschreven.

Tot slot moet de opvoeding democratisch plaats vinden waardoor de kinderen zelf ook bezig zijn met hun eigen opvoeding. Zij doen mee en hun betrokkenheid is groot. De kinderen (in het algemeen: de jeugd) kunnen overtuigen maakt deze aanpak noodzakelijk. De opvoeder moet als het ware met het kind aan de slag gaan en diepgaande en intieme conversaties voeren. Argumenten als 'verboden', 'haràm', 'mag niet' zijn niet meer toereikend om kinderen te overtuigen zich te houden aan deze regels.

Vergelijking van de twee benaderingen:

Onderdelen	Normatief-corrigerend	Normatief-procesgericht
Doelstellingen 1. islam doelstellingen 2. maatschappelijke	Vanuit Islam Geïmporteerd (herkomst land)	Vanuit Islam Nederlandse situatie

waarden en normen	Islamitisch (niet in strijd met islam)	Islamitisch (niet in strijd met islam)
Regels	Strak; vorm belangrijk. Kind moet zich houden aan de regels	Spoeling en inhoud belangrijk. Regels zijn kaders waarbinnen gewerkt wordt
Kind	Subject van opvoeder, een tijdelijke fase	Object van opvoeding, een fase op weg naar volwassenheid
Vader	Dirigent en straf opleggend, drager van autoriteit en ordehandhaver	Ondersteuner, inspirator en motivator en uitlegger
Moeder	Trooster en beschermer	Ondersteuner, beschermer en begeleidster
Verhoudingen	Formeel en afstandelijk en hiërarchisch	Intiem, informeel, vrijer, weinig autoriteit en democratisch
Taal	Strak, kort en krachtig, autoritair en gericht op commanderen	Vrij, gericht op toelichting en overtuiging
Opvoeding	Groot worden door te gehoorzamen, of zich te houden aan regels. Nadruk ligt op de regels en gehoorzaamheid	Groot worden door begeleiding naar de regels van de volwassenen. Nadruk op overtuiging en verinnerlijking van de waarden.
Methode	Straffend, corrigerend, het kind is hetzelfde als zijn gedrag	Uitleggend, beloning, gedrag staat centraal, functioneel straffen